

Páskándi Géza: A Sárikás anyós

Páskándi Géza rendhagyó jelenség irodalmunkban. Ezt a megállapítást — hűen az írói jellegzetességekhez — a maga bonyolultságában kell értelmeznünk. Az oeuvre-öt ugyanis elsősorban nem az imponáló sokműfajúság, a szellemi önállóság sorolja a tipikustól elütő, a kihívóan egyéni művészi kibontakozások eseteihez. A költő és drámaíró, elbeszélő és esszéista Páskándi egyszerre mozdul a műfaji kereteket csak halványan körvonalazó, a személyiséget s főleg annak intellektuális dimenzióját parttalanul kivetítő irodalom lehetőségei felé. A tendencia értelmezéséhez némi támpontot nyújthat a Juhász Ferenc-i életművel való távoli analógia — ebben az esetben azonban mások a mozgástörvények, különösen a szellemiség, eltérő esztétikai normákat érvényesít az alkotás révülete. Ilyen szempontból kulcsmű Páskándi Géza könyve, *A Sárikás anyós* — meglehetősen gazdagságban tükrözi az író szellemi és poétikai sajátosságait, fölmutatja törekvéseinek erőnyit és koncentráltan jelzi a — némely vonatkozásban a műveken is túlsugárzó — kételyeket, fogyatékosságokat.

A három mű, melyet a szerző „groteszk eposznak”, „versesszészzerű tankölteménynek” nevez, rápillantásra kijelöli az írói érdeklődésnek azt a széles spektrumát, mely a klasszikus műveltségtől a formabontó modernségig, az egyéni lelemények halmozásától az egyetemesebb összefüggések megragadásának igényéig húzódik. Az időben oly távol eső irodalmi minták közül — a szerzői kommentárok nélkül is — könnyű felfedezni letűnt műfajoknak, a tankölteményeknek és eposzoknak megleveledett intencióit, másfelől jól kivehetően ott bujkál a versekben a költői kísérletezés szándéka, a modern költészetben számtalan aktuális esztétikai-bölcseleti-lélektani aspektussal gazdagított esszévers végleges megkísértésének lehetősége. Az idő- és térbeli távlatok, az ellentétes tendenciák összebékítése óhatatlanul kínálja a mintákból eredő terjedelmesebb formákat, szülik az esszévers Páskándi-féle változatát. Nyilvánvaló, az alkotási mechanizmusnak ez a külső burka nem lehet független a belső indíttatásoktól, érvényességi körét és poétikai hatásfokát az utóbbi összetevő szavathatja. A fő kérdés tehát ezúttal is — mintegy a lenyűgöző méretek és a nyelvi tobzódás ellenében — a költői minőség tisztázása, az írói üzenet gyökereinek megragadása. E ponton pedig — talán az alkotó szándékától sem idegenül — fölremlik a többértelmű interpretálás, az ellentétes előjelű magyarázatok kényszerű összehangolásának esélye.

Ha Páskándi szemléletének ilyen alapvető vonása után kutatunk, azt tömören a groteszkben jelölhetjük meg. Árnyaltságát, átmeneti állapotát, nagy szellemi teherbírását maga a költő fogalmazza:

*Ha abból indulunk el
Hogy komikus minden ami meghaladott vagy annak vélt
(Térben időben általunk) akkor groteszk
Az ami önmaga formátlanságát feltárja ugyan vagy részben tárja föl
De tartalmatlanságát nem vagy nem egészen
S így nem tudjuk meghaladni csupán félig
Olykor negyedig
Nem tudjuk teliszájjal kinevetni
Mint valami ürest tartalmavesztett formát
Mert még számunkra titka van*

Ars poeticának is beillő felismerés, a hagyományos értékekhez ragaszkodás és a múlton való átlépés, a türelmetlen útkeresés egymásnak feszülő, ellentmondásokat gyűrűző üzeneteivel. Persze, az alapképlet csak akkor válik léletszerűvé, tartalmassá, ha kiegészül a látásmód és az egyéniség megtartó színeivel. Úgy tűnik, Páskándi Géza

tehetsége ezekben az erényekben sem szűkölködik. Sajátos groteszk szemléletét vil-
lódzó humor, kivételes nyelvi komikum támogatja — a megformálás fölényét és az
adott lírai összefüggések árnyalt felmutatását gazdag érzelmi-gondolati ismeretanyag
segíti. Megkülönböztető, szubjektív mozzanatként van költészetében valami *commedia*
dell'arte-szerű harsányság, a szimplifikáló tendenciák elleni tiltakozásként kialakult,
szofisztikusnak álcázott versbeszéd, a lélektani megfigyelések és emberi rezdülések
hol végtelenül finom, hol reneszánsz módra szabadszájú analízise. Rendhagyó eposzai
e vázlatos háttér átgondolása nélkül aligha érthetők és értelmezhetők.

A kötet három darabja az említett pozícióból egyre gazdagodó, mélyülő gondo-
lati-esztétikai értékeket mutat. A felvezető mű, *A Sáriás anyós* — ez a „félíg paró-
diás vígposz, félíg szórakoztató lingvisztikai eposz” egyetlen költői leleményre épül,
s még erősen őrzi a klasszikus eposz struktúrájának, sztereotip fordulatainak abrón-
csait. A vállalkozás inkább a folytatás szempontjából biztató, hiszen ez az a szituáció,
mikor a költő kilép a devalválódott verselés hagyományos kereteiből, s annak formai
sajátosságait részben megtartva, alakitára szabott alakítással próbálkozik. A névkomi-
kum erőn felüli kiaknázása, a virtuóz intarziás megoldások, a szabadjára engedett
asszociációs képzelet önmagukban is demonstrálnak valamit a világ költői birtokba
vételének megnövekedett igényeiből, fontosabb azonban az a folyamat, mely ezzel
párhuzamosan az írói szemlélet változását, tartós kialakulását jelzi. Páskándi e mű-
vében már megalkotja csapongó fantáziájának, az ellentmondások sorozatát egység-
ben felmutató és tudatosító nézetének „Mágneses Tengelyét” — s csupán az elhibá-
zott költői vállalkozáson múlik, hogy költeménye megreked az extremitás, a zsúfolt-
ság szintjén. Hiába a játék felszabadult öröme, az alliteráló remeklések, a kereszt-
nevekből áradó hangulatok tobzódása, ha a képtelen feladatban az intellektuális erő
meghomálylik s az ötlet megfáradásával a mű a verbális áttűnések, a nyelvtörő mu-
tatványok bővületébe érkezik. Ezzel épp a „mintha” és a „szerűség” gesztusa kérdő-
jeleződik meg, az az alig ismételhető alkalom vész kárba, mely az ötletet — a maga
kétkedő és groteszk erejével — fölindította.

Viszont hogy az út tovább járható, egyértelműen bizonyítja Páskándi következő
formabontó eposza, a *Tövis-köszörű a Giccsemáné-kertben*. A műfaji keretek itt már
végsőkig lazultak, s a névkomikumnak a giccsről való elmélkedésekkel történő fel-
cserélése lényegesen tágabb lehetőségeket teremt a költői építkezés számára. A víg-
eposzi kereteken túl tulajdonképpen a téma is kvázijellegű, ürügy, hogy a szerző az
„*ad hoc* helyzetek végtelenjében” esztétikájának természetéről vallhasson, intellek-
tuális élményeit a műalkotás normáihoz igazíthassa. A mű már funkciótlan anakro-
nizmusként viseli magán az invokáció szólamait, az előző produkcióból átmentett
technikai fogások nem egy változatát — lényegét tekintve az értekezés körvonalait
kirajzoló, a szövegtestben az alkotás folyamatának is megkülönböztetett szerepet
szánó esszévers lehetőségeihez érkezett. „Megemelt” — azaz a megnyilatkozás logikai
menetét éles vágásokkal, szubjektív betoldásokkal és merész asszociációkkal kioldó —
szövegében a gondolkodás mechanizmusának feltérképezése, önironikus mozzanatok-
tól sem mentes szemlélése az egyik formateremtő elem. Ebben a dimenzióban terem-
nek az alkotáslélektani megfigyelések, az önkomentárok, a költői biográfia bölcse-
letté oldott felvillanásai. A másik szálon „a művészetből véglegesen s egészen kiűzött
dialektika”, a giccs ontológiai megközelítése a művészetfilozófiai nézetek kivallásá-
nak ürügye, a Páskándi-féle groteszk történelmi-társadalmi jelentéseket is magába
sűrítő felismeréseinek hordozója. Természetesen, e két szál össze is fonódik a költői
automatizmus hevületében — hiányérzetünk csak akkor támad, ha sodrából kibillenti
a művet egy-két erőltetett lírai poén vagy tárgyától messze kalandozó költői futam.

Ami írói erényt és eredetiséget az említett két produkció felgyűjtött, azt emeli
magasabb szintre Páskándi nagylegzetű, polifon alkotása: a *Föl-jelentés vissza-
menőleg*. Alapötlete egy névtelen följelentő levél „nagyhírű és -becsű Thomas de
Torquemada úr kegyelmes kezeihez egy Hieronymus Bosch nevezetű eretnek festőről
és alkimistáról”. A „Megtaláló” beiktatásával időtlenné tett parabola nem csak mű-
vészet és hatalom alapkonfliktusait sugallja, de teret enged a költő kultúrtörténeti-

filozofikus töprengéseinek is. Innen az esszévers újabb — tovább gazdagított — lehetősége, a szinte dramaturgiailag kimódolt gondolatfűzés, bonyolítás és árnyalás megtartó egysége. Ebben az egységben Bosch művészete, motívumainak és képeinek sokszínű értelmezése az állandó elem, a följelentő alakváltozatai, a fóbia lélektanilag is érzékeltetett elhatalmasodása pedig a dinamikus komponens. Feszültségük vízi előre a művet, képezi terét „Alexandriától napjainkig” a szellemi kalandoknak, a szerző esszéisztikus megnyilatkozásainak. Az elvont meditálások középpontjában ismét csak a groteszk áll, de most már a társadalmiság szintjére is kivetítve — a „História te legnagyobb *grand guignol*-ista” korábbi felkiáltásának értelmében. Míg azonban az esztétikai érvelés meglehetősen egyértelmű és világos:

*Azt mondják midőn sem igazi tragédia
Sem igazi komédiának helye nincs
Virágzik a groteszk*

— bonyolult áttételekkel, szerepjátszó allűrökkel van fedezve mindaz, ami ebből a felismerésből a szerző ideológiájára direkt módon is érvényes. Páskándi nem kis leleménnyel jött rá, hogy saját logikájának bukfcenei a följelentő monológ és az azt értelmező lábjegyzetek feszültségében látványosak lehetnek, a kevésbé meggyőző eszmefuttatások — olykor még a mű lélektani hitelét is emelve — a névtelen följelentő szerepkörébe átruházhatók. Az persze továbbra is kérdés, hogy az ily módon funkcionális szerephez jutott kommentár érvényesít-e annyit lehetőségeiből, mint amennyit károsodik a mű esztétikai értéke a gyakran mesterkelt, tautologikus olvasattal.

A formabontó eposzok vázlatos áttekintéséből is kitűnhet, hogy Páskándi Géza rendkívül problémaérzékeny, felkészült, nagy utat járó költő. Költészetének erényei és lehetőségei intellektuális erejéből adódnak, természetes tehát, e körben kell keresnünk a kritikus hiányérzetnek és fenntartásoknak gyökereit is. Noha nem nélkülözne minden alapot, esetében túl egyszerű volna a társadalmi valóság markánsabb tüneteit számon kérni — már csak azért is, mert műveiből ezek bonyolult áttételeken keresztül visszakövetkeztethetők. A hangsúlyt valószínűleg a *bonyolultra* kell tennünk. Ha lehet e rangos lírának még kíváncsú perspektívája, az alighanem ettől a bonyolulttól a zseniális egyszerűségig jelezne. (*Szépirodalmi.*)

ACZÉL GÉZA

Aczél